

УДК 378 : 317.018.2

ФЕДОРЧЕНКО Наталія Григорівна,

аспірант кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики навчання,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

e-mail: Natali_f_92@mail.ru

ГУМАНІСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОЧИМА ВИДАТНОГО ПЕДАГОГА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті обґрунтовано актуальність педагогічних поглядів Василя Олександровича Сухомлинського у контексті розкриття проблеми гуманізації в діяльності школи. Автор аналізує роботу Павлівської школи шляхом дослідження фізичного й розумового розвитку. Акцентовано увагу на чіткому визначенню гуманізму та основні положення виховної системи. Розкриття взаємодії вчителя й учня, як запорука вправності учня та розвиток педагогічної майстерності. Також проаналізовано поняття добра і зла та людські цінності в народній педагогіці.

Ключові слова: педагогіка; гуманізм; Сухомлинський; виховання; дитина; вчитель.

Гуманістичне виховання, що розкривається в межах педагогічної проблеми гуманізації пов'язане, що бачимо у проаналізованій науковій літературі, насамперед з надбаннями народної педагогіки та авторських шкіл. Щоб розкрити проблему гуманізації в діяльності школи, необхідно передусім чітко визначити саме поняття гуманізму.

У будь-якому енциклопедичному довіднику гуманізм визначено як систему ідей і поглядів на людину як на найвищу цінність та створення умов для її всебічного розвитку.

Загальнолюдські цінності – важливе надбання народу. Вони дійшли до нас завдяки народній мудрості, моралі, пісням і думам, казкам і легендам, іграм і танцям, звичаям і традиціям, народному мистецтву. І наш сьогоднішній потяг до чистих джерел народності значною мірою обумовлений саме дефіцитом людяності, ностальгією за втраченими моральними цінностями.

Поняття добра і зла, чесності та справедливості втілює в собі народна педагогіка, що дійшла до нас у вигляді переказів, правил поведінки та ідей любові до ближнього. Разом із народною педагогікою ці цінності увійшли до творчості письменників, філософів –

Сковороди, Котляревського, Шевченка, Франка та інших. У їхніх творах народ завжди віддає свої симпатії не сильному та жорстокому, а доброму та справедливому.

Відомим прихильником справжнього гуманізму був В.О. Сухомлинський. Людяність, порядність, чесність Василь Олександрович вважав джерелом усіх позитивних якостей особистості. Виховайте порядну людину, і вона буде патріотом, працелюбом, колективістом.

Педагог вважав педагогічно доцільним такі основні вимоги до організації взаємостосунків між учителями та його учнями, як духовність, духовна культура, взаємоповага, доброзичливість, взаємна довіра.

Доброзичливість - одна зі складових взаємин учителя з дітьми, азбука педагогічної культури, підкреслював В. Сухомлинський. Це взаємне бажання добра, розумна доброта.

Він наголошував, з одного боку, на важливості сприйнятливості дітей до доброзичливості вчителя, з іншого - на необхідності виховувати доброзичливий «стан душі» самого вихованця.

Педагог вважав, що перш за все вчитель повинен уміти активізувати клас. Учитель повинен знати, що виховувати дітей мистецтвом, яке розвивалося ще в ті давні часи, дуже важко. Йому слід було б розповісти легенди, провести різні ігри, якими бавилися в сиву давнину. Перш ніж учитель почне виховувати дитину, він повинен сам відчувати тонкість внутрішнього світу, благородство морально-емоційних відносин.

Потрібно знаходити раціональний підхід до кожного учня. Трапляється, що в дитини виникають свої (малі й великі) тривоги, образи, нещастя. Учитель, який володіє високою емоційною культурою, може відразу розібрати, що в дитини щось негаразд. Це видно перш за все по очах...

Зауваживши, що в дитини щось не гаразд, учитель не повинен зразу ж допитуватися. Перш за все він має знайти спосіб, щоб дитина змогла відкритись учителеві й розповісти про своє горе [1, с. 112].

Особливу увагу звертав педагог-гуманіст на специфіку роботи з дітьми із заниженою здатністю до навчання. З такими учнями слід працювати тонко, делікатно, з індивідуальним підходом. Ці діти не повинні відчувати своєї неповноцінності.

Таких учнів В.О. Сухомлинський вважає найтендітнішими, найніжнішими квітами в безмежно різноманітному квітнику людства. Адже не їхня провина в тому, що вони прийшли до школи кволими, слабкими, з недостатньо розвиненою здатністю до розумової праці.

Шляхом досліджень фізичного й розумового розвитку неуспішних і відстаючих дітей у Павлівській школі В. О. Сухомлинський дійшов висновку, що у 85% невстигаючих і відстаючих головна причина відставання - незнання, незадовільна робота на уроках і вдома, другорічництва - поганий стан здоров'я. Отже, таким дітям пропонується особливий режим навчальної роботи, який слід підкріплювати заходами щодо зміцнення організму. «Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого слід ставитися дбайливо й обережно»[2, с. 86].

Діти з ослабленим здоров'ям найбільше піддаються дидактогенії – шкільним неврозам. Характерний динамізм шкільних уроків – збудження й гальмування, несправедливе ставлення вчителя чи, батьків до навчальної роботи учня прискорюють психічні розлади.

Особливо негативно впливає на організм дитини несправедлива оцінка вчителя: «Складно уявити щось інше, що більше спотворює душу дитини, ніж емоційна товстошкірність, породжена несправедливістю. Відчуваючи байдуже ставлення до себе, дитина втрачає чутливість до добра і зла. Вона не може зрозуміти, що в людях, які її оточують, є Добро і є Зло. У її серці поселяються підозра, зневага, а це - найголовніше джерело озлобленості».

Вважаємо слушною пораду В. О. Сухомлинського щодо використання оцінки, «оцінка має відбивати радість успіху в навчанні, вона ставиться тільки за позитивні результати, оцінювання знань варто проводити не за одним, а за декількома видами роботи учня тощо»[2, с. 96].

Висока гуманістична позиція В. О. Сухомлинського виявилася і в його ставленні до сім'ї. Він вважав, що гармонійний, усебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа

і сім'я діють одноставно й ростуть одностайно у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог показав, як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків.

«Щоб гарно знати дітей, потрібно гарно знати батьків», – стверджував Сухомлинський, він наголошував на співпраці вихователя й батьків у виховному процесі, бо саме батьки є тим першим еталоном, на який орієнтуються діти. Завдання вчителя та батьків – дати кожній дитині щастя.

На думку Сухомлинського, однією з граней щастя є творення радості для інших. У жодному разі не можна привчати дитину тільки до радощів споживання, бо тоді вона виросте егоїстом. Дитині слід дарувати радість творення, радість співчуття та вміння розділяти з близькими й рідними радощі й хвилювання за іншу людину. І, звичайно, самим батькам обов'язково треба співчувати, турбуватися про дитину.

Потрібно берегти дитячу любов до людини й віру в людину. Сім'я - школа справжньої людської любові - любові відданої і суворої, ніжної і вимогливої.

На думку В. Сухомлинського, дуже важливо, щоб дитина мала духовне життя, моральні цінності: «Дитину треба вчити, що вона живе не в пустелі, а серед людей. Отже, кожен її крок урешті-решт відбивається на ближньому; кожне слово відгукується в душі іншої людини, але як відгукується, залежить від неї самої. Уже те, що вона дивиться на навколишній світ і бачить його, приховує в собі добро і зло: усе залежить від того, що вона бачить і як бачить»[3, с. 152].

Дитяче серце чутливе до заклику творити красу й радість для людей. Важливо тільки, на думку В. Сухомлинського, щоб слідом ішла праця. Якщо дитина відчуває, що своїми вчинками приносить радість ближнім, то змалечку навчиться узгоджувати власні бажання з інтересами людей, а це важливо для виховання доброти й людяності, без якої немає совісті, немає справжньої людини.

Сухомлинський вважав, що чуйність і лагідність – це духовна сила, яка здатна вберегти дитяче серце від огрубіння, озлоблення, жорстокості й байдужості, від тупого, безсердечного ставлення до всього доброго й світлого в житті, насамперед до сердечного, теплового слова.

З перших днів створення «Школи радості» В. Сухомлинський прагнув, щоб кожен вихованець переживав радість, горе, прикроші, тим добрішає її серце: «Дитина відчуває найтонші переживання іншої людини тоді, коли вона робить щось для щастя, радості, душевного спокою людей.

Любов маленької дитини до матері, батька, бабусі, дідуся, якщо вона не натхненна творенням добра, перетворюється на егоїстичне почуття. Потрібно виховувати в дитячому серці справжню людську любов – тривогу, хвилювання, турботу, переживання за долю іншої людини. Чим більше дитина піклується про іншу людину, тим чуйнішим стає її серце до товаришів і батьків. Не можна приховувати від дітей похмурих сторін людського життя. Нехай діти знають, що в кожного в житті є не тільки радість, а й горе. Нехай горе інших входить до серця дитини»[2, с. 78].

Моральне обличчя особистості залежить ще й від того, з яких джерел черпала людина свої радощі в роки дитинства. Якщо вони були бездумними, споживацькими, дитина виростає егоїстичною, глухою для людей. Дуже важливо, щоб вихованці зазнали найвищої радості хвилюючих переживань, викликаних піклуванням про людину.

Від того, як у дитинстві людина ставиться до билинки, пташеняти, залежить сердечність, душевність, чуйність її стосунків з батьком і матір'ю, братом і сестрою, дідусем і бабусею, другом.

Найголовнішим, найміцнішим і надійним каменем педагогічної системи В. О. Сухомлинського є виховання в кожного учня поваги до самого себе. Він вважав, що до того - часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до самого себе - немає школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є випадкове збіговисько. На його думку, самоповага й повага до людської гідності є сферою педагогічної творчості й великого інтелекту педагога.

Тут не можуть бути ефективними якісь трафаретні, шаблонні, застосовувані до всіх учнів і в усіх випадках життя прийоми й методи. Педагог з боєм зауважує, що «в шкільній

практиці ця сфера педагогічної творчості є найбільш недосконалою і саме в цій сфері припускаються найбільше грубих помилок» [2, с. 85].

Яким має бути ставлення дітей до інших людей, як їм домогтися моральної виправданості й обґрунтованості своїх учинків, – учать молодь моральні сентенції В. О. Сухомлинського, які не є забороною чи дозволом чогось. Це виплекані педагогом щирі мудрі поради, що йдуть від серця до серця й породжують розумові, моральні й естетичні почуття.

«Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій учинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре».

«Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром».

«Усі блага й радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити... Нероба, дармоїд — це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл. Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу».

«Будь добрим і чуйним до людей. Допмагай слабким і беззахисним, ... товаришу в біді. Не завдавай людям прикrostі. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею» [1, с. 106].

Цими крилатими висловами педагог хотів передати своїм вихованцям всю любов та поняття про життя.

У працях «Духовний світ школяра», «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину» В. Сухомлинський створив ідеал справжньої людини, якій притаманні такі риси характеру, як відданість рідній землі, рідному народові, обов'язок перед ним, любов до рідної мови, повага до старших, любов до матері й батька, бережливе ставлення до природи, доброта, працелюбність. Ідеал справжньої людини визначається Сухомлинським на засадах загальнолюдських цінностей і народної педагогіки, об'єднує найкращі риси менталітету українського народу.

Всю систему своїх педагогічних поглядів В. О. Сухомлинський об'єднав навколо питання виховання такої якості людини, як громадянськість (ідейні переконання, мораль, соціальна активність, патріотизм, інтернаціоналізм, колективізм, гуманізм, працелюбність, почуття обов'язку, честі й відповідальності перед народом, почуття доброти й творення добра людям).

Виховним ідеалом педагога була всебічно й гармонійно розвинена особистість, активний учасник суспільного прогресу.

Усебічний і гармонійний розвиток Сухомлинський розглядав як єдність праці, духовного багатства всіх сфер діяльності людини, моральної чистоти її поведінки, взаємовідносин з людьми, фізичної досконалості, багатства естетичних запитів та смаків, різноманітних суспільних і особистих інтересів.

В. Сухомлинський підкреслював, що гармонійний розвиток означає: 1) людина розкривається як творець у сфері матеріального виробництва і духовного життя суспільства; 2) як споживач матеріальних і духовних благ; 3) як моральна й культурна особистість, як цінитель і бережливий скарбник культурних цінностей, створених людством; 4) як активний суспільний діяч, громадянин і, нарешті, як творець нової сім'ї, побудованої на високих моральних засадах.

Основними положеннями виховної системи В. О. Сухомлинського є те, що дитина повинна знаходити радість у праці, у збагаченні своїх знань, у створенні матеріальних і духовних цінностей для людини й суспільства. Зв'язок школи з життям. Важливо, щоб дитина не лише побачила навколишній світ таким, який він є, але й прагнула зробити його кращим.

Після глибокого вивчення спадщини Василя Сухомлинського його принцип гуманізму можна уявити як струнку систему. Ця система включає ряд блоків, кожен з яких – це вимоги до діяльності вчителя:

- 1) систематичне піклування про всебічний розвиток дитини;
- 2) любов до дітей і кожної окремої дитини;
- 3) повага до дитини, уміння бачити в кожній людині особистість;
- 4) віра в дитину як запорука педагогічного успіху;
- 5) глибоке знання дитини;
- 6) розуміння дитини - педагогічна емпатія;
- 7) бережливе ставлення до духовного світу й природи дитини.

«На любові до дітей тримається світ» [2, с. 89]. Зараз уже й не згадати, хто приніс нам цей вислів, але точніше не скажеш про суть людського життя. В усі віки найкращі педагоги саме цю думку вважали головною у вихованні. В. Сухомлинський був серед таких педагогів.

«Любов до дітей є найголовнішим у моєму житті» - так писав він у книзі свого життя «Серце віддаю дітям» [2, с. 92].

Все те, що ми називаємо вихованням, є велика творчість повторення себе в людині.

Десятки, сотні ниток, які духовно об'єднують учителя та учнів, - це ті стежини, які ведуть до людського серця, це найголовніша умова дружби, співпраці вчителя та учнів. Їх повинна об'єднувати духовна спорідненість, за якої забувається, що педагог - це керівник і наставник. Виховання без дружби з дитиною, без духовної спорідненості з нею можна прирівняти до блукання в темряві.

У своєму останньому слові випускникам Павлівської середньої школи вже смертельно хворий В. О. Сухомлинський так говорив юнакам і дівчатам, які вступали в життя: «Людській силі духу немає меж. Немає труднощів і перешкод, які б не могла здолати людина. Не мовчазливо перетерпіти, перестраждати, а здолати, вийти переможцем, стати сильнішими. Більш за все бійтеся хвилини, коли труднощі будуть здаватися нездоланими, коли з'явиться думка відступити, піти по легкому шляху» [1, с. 108]. У цих словах увесь В. О. Сухомлинський – гуманіст, мислитель, педагог.

Людяність, порядність, чесність Василь Олександрович вважав джерелом усіх позитивних якостей особистості. Виховуйте порядну людину, і вона буде патріотом, гуманістом, працелюбом, колективістом.

Список використаної літератури

1. Сухомлинський В. О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – Т. 1. – К., 1976. – 185 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. Т 3. – К., 1976. – 156 с.
3. Зазюн І. А. Морально-естетичні погляди В. О. Сухомлинського / І. А. Зазюн, Є. Г. Роганін. – К., 1980. – 250 с.

References

1. Sukhomlinskiy, V.O. (1976) The problem of education a fully developed personality. Selected Writings in 5 vol. Vol. 1, Kyiv (in Ukr.).
2. Sukhomlinskiy, V.O. (1976). I Give my Heart to the Children. Selected Writings in 5 vol. Vol. 3, Kyiv (in Ukr.).
3. Zazyun, I.A., Roganin, E.G. (1980). Moral and Aesthetic Views V.O. Sukhomlynsky. Kyiv (in Ukr.).

FEDORCHENKO Natalia,

Postgraduate of Department of Russian, Foreign Literature and Methods of Teaching,
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University
e-mail:natali_f_92@mail.ru

HUMANISTIC FEATURES OF SCHOOL EDUCATION IN THE WORKS OF OUTSTANDING TEACHER V. O. SUKHOMLINSKIY

Abstract. Purpose: to explain the actuality of V.O. Sukhomlinskiy pedagogical ways in the context of finding out the problem of humanism in school activity. To know determination of humanism from an encyclopedic reference book. The reason of popular wisdom, moral, song, fairy-tales and legend, games and dances, customs and traditions, folk art. To clarify who was the supporter of the real humanism and what is the source of all positive personality traits.

Main investigation results: In any encyclopedic reference book humanism certain as a system of ideas and views to the personality as the greatest value and conditioning for its all-round development. The well-known supporter of true humanism was V. O. Sukhomlinskiy. Humanity, decency, honesty are the source of all positive personality traits. Foster a decent personality and he will be a patriot, hard worker and collectivist. Special attention of a teacher-humanist was turned specific work with low learning ability children. It needs fine, delicate work with individual approach to this kind of children. These children must not feel their inferiority. By researches of physical and mental development of backward studying children in Pavlivska school, V. O. Sukhomlinskiy realized that the main reason in 85% retarded children is a lack of knowledge, unsatisfactory studying in the school and at home, and staying for the for the second year of studying is a bad condition of health. Thus, those children are offered the special teaching mode, which needs to support with special events and ways for strengthening of child's organism. "A child is an alive creature, whose brain is the most tender organ that needs caring and careful attitude." Sukhomlinskiy considered that sensitiveness and delicacy are spiritual power which is able to protect child's heart from becoming rough, bitterness, cruelty and indifference, from dull, heartless attitude to kind and light things in life, first of all, to warm words from heart.

Conclusions and author's propositions: there is a huge work and creativity of personality reiteration itself under the meaning of education. Humanity, decency, honesty V.O. Sukhomlinskiy considered a source of all positive personality traits. Foster a decent personality and he will be a patriot, hard worker and collectivist.

Key words: *education; humanism; Sukhomlinsky; education; child; teacher.*

*Одержано редакцією 31.03.2016
Прийнято до публікації 13.10.2016*